

DOI: [10.32702/2307-2156-2021.2.6](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.2.6)

УДК 351: 339.5

Д. А. Міщенко,

*д. держ. упр., професор, професор кафедри маркетингу,
Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: 0000-0003-0278-7209*

Л. О. Міщенко,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0000-0002-0163-0763*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

D. Mishchenko

*Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of Marketing, University of Customs and Finance*

L. Mishchenko

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
Entrepreneurship and Enterprise Management,
Oles Honchar Dnipro National University*

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE MECHANISM OF STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE

У статті зазначено, що пріоритетними напрямками зовнішньоекономічної політики України можна вважати забезпечення провідних позицій країни на світових ринках високотехнологічних товарів і послуг, сприяння експорту і досягненню глобальної конкурентоспроможності, інтеграцію держави у глобальну транспортну систему через реалізацію транзитного потенціалу, зміцнення позицій на світовому ринку тощо. Досягнення вказаних цілей є неможливим без розвитку механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі інструментів митно-тарифного і нетарифного регулювання.

Встановлено, що державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності можна визначити як систему заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, покликаних удосконалити зовнішньоекономічну діяльність в інтересах національної економіки. Наголошено, що державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності передбачає створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання, що потребує поєднання безпосереднього законодавчого впливу на експортно-імпорتنу діяльність підприємств та економічних важелів, таких як податки, мита тощо).

Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності являє собою сукупність економічних форм, методів та інструментів, за допомогою яких забезпечується

стимулювання, координація та регламентування діяльності суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних відносин. Зазначено, що основою регулювання зовнішньоекономічної діяльності є набір економічних та неекономічних методів впливу на систему зовнішньоекономічних відносин. Акцентовано увагу на тому, що подальша інтеграція України у світову економічну систему відбувається за допомогою фінансового механізму, який сформувався у царині міжнародних економічних відносин та виступає як засіб реалізації фінансової політики держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що обумовлює вплив на економічні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічних відносин та сприяє поглибленню міжнародної економічної інтеграції. Використання системи фінансових методів, інструментів, засобів та важелів впливу являє собою сутність фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності та проявляється у концентрації фінансів у цій сфері.

The article states that the priority areas of Ukraine's foreign economic policy can be considered to ensure the country's leading position in world markets for high-tech goods and services, export promotion and global competitiveness, integration of the state into the global transport system through transit potential, strengthening world market positions. Achieving these goals is impossible without the development of mechanisms for state regulation of foreign economic activity, including instruments of customs and tariff and non-tariff regulation.

It is established that the state regulation of foreign economic activity can be defined as a system of legislative, executive and control measures designed to improve foreign economic activity in the interests of the national economy. It is emphasized that state regulation of foreign economic activity involves the creation of certain conditions and mechanisms for the effective development of relations of economic entities, which requires a combination of direct legislative influence on export-import activities of enterprises and economic levers such as taxes, duties, etc.).

The mechanism of state regulation of foreign economic activity is a set of economic forms, methods and tools that provide incentives, coordination and regulation of entities in the field of foreign economic relations. It is noted that the basis for the regulation of foreign economic activity is a set of economic and non-economic methods of influencing the system of foreign economic relations. Emphasis is placed on the fact that further integration of Ukraine into the world economic system takes place through a financial mechanism formed in the field of international economic relations and acts as a means of implementing the financial policy of the state in foreign economic activity, which affects the economic interests. and contributes to the deepening of international economic integration. The use of a system of financial methods, tools, means and levers of influence is the essence of financial regulation of foreign economic activity and is manifested in the concentration of finance in this area.

Ключові слова: державне регулювання; зовнішньоекономічна діяльність міжнародна торгівля; методи регулювання.

Keywords: state regulation; foreign economic activity; international trade; methods of regulation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку зовнішньоекономічна діяльність стає все більш важливим чинником забезпечення подальшого соціально-економічного зростання. Розвинені країни характеризуються тим, що фактично всі галузі їх економік так чи інакше приймають участь у зовнішньоекономічній діяльності, яка зокрема, повинна сприяти забезпеченню національних інтересів і безпеки держави, шляхом підтримки митного взаємовигідного співробітництва у відповідності з загальними правилами. Саме тому дослідження ролі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є актуальним.

Сприяння подальшій інтеграції України у світове співтовариство, розвиток рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими країнами, забезпечення зростання рівня життя і добробуту населення є пріоритетами національних інтересів у процесі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Завданням органів державної влади у цій сфері має бути створення сприятливих умов для подальшого розвитку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та удосконалення механізмів її регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом увага до механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності значно посилилася, це пов'язано з усвідомленням того, що ринкові відносини не виключають, а в деяких випадках, навпаки, вимагають втручання державних інституцій. В науковій літературі досить багато праць присвячено державному регулюванню економіки в цілому та зовнішньоекономічної діяльності зокрема. Дослідженням розвитку України під впливом зовнішньоекономічної діяльності та особливостям її державного регулювання присвячені роботи багатьох вчених, серед яких: О. Гречишкіна [1], С. Двигун [2], А.Ковалев [1], А. Машков [4], І. Платонова [5], Т.Пристай, Ж.Стеценко [6], Л. Титаренко [7], Т. Топольницька [8], А. Халецька [9], та інші.

Незважаючи на досить велику кількість наукових напрацювань за даною тематикою, досі актуальними залишаються питання щодо подальшого вдосконалення інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Метою дослідження є визначення ролі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та напрямів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Пріоритетними напрямками зовнішньоекономічної політики України можна вважати забезпечення провідних позицій країни на світових ринках високотехнологічних товарів і послуг, сприяння експорту і досягненню глобальної конкурентоспроможності, інтеграцію держави у глобальну транспортну систему через реалізацію транзитного потенціалу, зміцнення позицій на світовому ринку тощо. Досягнення вказаних цілей є неможливим без розвитку механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі інструментів митно-тарифного і нетарифного регулювання [4].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», зовнішньоекономічна діяльність це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Згідно з чинним законодавством суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є:

- фізичні особи - громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;
- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні доми, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;
- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;
- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;
- державні замовники у сфері оборони;
- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України [3].

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності можна визначити як систему заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, покликаних удосконалити зовнішньоекономічну діяльність в інтересах національної економіки. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності передбачає створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання [6], що потребує поєднання безпосереднього законодавчого впливу на експортно-імпорتنу діяльність підприємств та економічних важелів, таких як податки, мита тощо.

Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності являє собою сукупність економічних форм, методів та інструментів, за допомогою яких забезпечується стимулювання, координація та регламентування діяльності суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків. Основою регулювання зовнішньоекономічної діяльності є набір економічних та неекономічних методів впливу на систему зовнішньоекономічних відносин [5].

Треба відмітити, що стаття 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає, що регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється з метою:

- забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України;
- стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;
- створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн [3].

Також серед основних цілей державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності можна відзначити: захист економічних інтересів господарюючих суб'єктів, які приймають участь у

зовнішньоекономічній діяльності; забезпечення рівних можливостей для розвитку всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від їх форм власності та сфер функціонування; вільний розвиток конкуренції та протидію отриманню монопольного становища в зовнішньоекономічній діяльності.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинно сприяти глибокій диверсифікації зовнішньо-торговельних зв'язків з метою скорочення ступеня залежності вітчизняної економіки від постачальників стратегічних товарних позицій, які займають монопольне становище [5]. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності потребує відповідного нормативно-правового, інформаційного, економічного, фінансового, організаційного, кадрового забезпечення.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється:

- Верховною Радою України;
- Кабінетом Міністрів України;
- Національним банком України;
- Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку;

- Митними органами;
- Антимонопольним комітетом України;
- Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі [3].

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється за допомогою:

- законів України;
- передбачених в законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції;
- економічних заходів оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України;
- угод, що укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і які не суперечать законам України.

Основними методами державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є економічні, адміністративні та правові. У сучасних умовах переважно застосовуються економічні методи, що передбачають використання мита, податків, кредитів, субсидій та пільг (рис. 1).

Митно-тарифне регулювання відіграє важливу роль у системі державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність, адже повністю відповідає вимогам ринкової економіки в порівнянні з нетарифними обмеженнями, які переважно мають характер державного, примусового регулювання зовнішньої торгівлі [9].

Сучасний рівень інтеграції економічних систем різних країн обумовлює необхідність знаходження можливостей для подальшого вдосконалення механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності господарюючих суб'єктів з метою підвищення їх конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, одним з вагомих елементів такого регулювання є податкові інструменти [1].

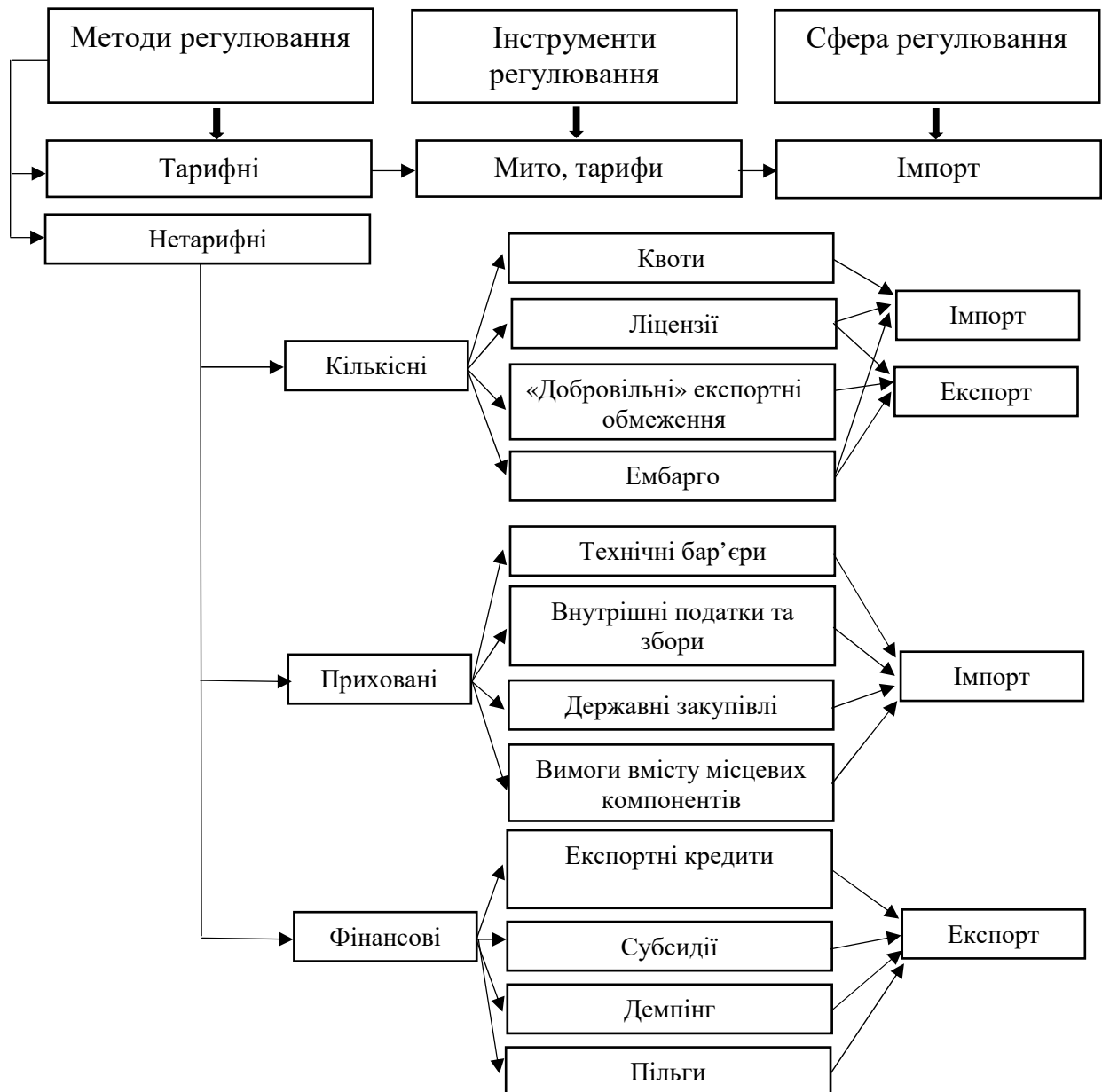

Рис. 1. Методи та інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності [7]

З метою поживлення експорту у міжнародній практиці використовується метод фінансових пільг, який передбачає повернення податків, сплачених при імпортуванні сировини з метою виробництва продукції, що призначена для подальшого експорту та звільнення від сплати податків на сировину та матеріали, які дефіцитні у відповідній державі.

Вдосконалення податкової системи України з метою зростання її стимулюючої функції щодо вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності передбачає можливість застосування таких варіантів її податкової підтримки та заохочення: підготовка та впровадження системи заходів спрямованих на скорочення непрямого оподаткування експорту і приведення механізму державного регулювання у відповідність з міжнародними вимогами; спрощення та прискорення процедури при розгляді в судах позовів, які пов'язані з виготовленням та подальшим експортом товарів і послуг.

Податкові інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності в сучасних економічних умовах мають бути ефективним засобом реалізації завдань соціально-економічного розвитку України, в тому числі інвестиційно-інноваційних, які можуть бути більш успішно реалізовані за допомогою залучення прямих іноземних інвестицій та стимулювання вітчизняного товаровиробника. Результатом цього має стати зростання бази оподаткування, що в свою чергу забезпечить збільшення бюджетних доходів.

Удосконалення системи оподаткування зовнішньоекономічної діяльності сприятиме більш ефективному фінансовому забезпеченню виконання функцій держави без необхідності вилучення додаткових ресурсів з економіки. Саме за рахунок цього може бути досягнуто фінансова стабілізація і забезпечено необхідні передумови розвитку як країни в цілому, так й окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. У зв'язку із цим, податкове регулювання потребує особливого контролю з боку держави. Необхідно

здійснювати постійний моніторинг з метою виявлення впливу податкових важелів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності [1;2].

Отже, серед методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності вагоме місце посідає фінансове регулювання, що викликає потребу дослідження зовнішньоекономічної діяльності як об'єкта фінансового регулювання. Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання є основним об'єктом фінансового регулювання з боку органів державної влади, яке спрямоване на функціонування підприємств, що діють у зовнішньоекономічній сфері а також на сприяння розвитку регіональних зовнішньоекономічних зв'язків та окремих галузей вітчизняної економіки.

Подальша інтеграція України у світову економічну систему відбувається за допомогою фінансового механізму, який сформувався у царині міжнародних економічних відносин та виступає як засіб реалізації фінансової політики держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що обумовлює вплив на економічні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічних відносин та сприяє поглибленню міжнародної економічної інтеграції. Використання системи фінансових методів, інструментів, засобів та важелів впливу являє собою сутність фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності та проявляється у концентрації фінансів у цій сфері [5].

До адміністративних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності належать квотування, ліцензування експорту та імпорту. Квотування передбачає надання дозволу на імпорт товарів лише у обмеженій кількості та на певний період часу. При ліцензуванні імпортер або експортер повинен отримати від державного органу відповідний дозвіл, тобто ліцензію на імпорт або експорт.

Правові методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні ґрунтуються на використанні положень законодавчих актів та указів Кабінету Міністрів України, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність.

Все більше відчутними стають тенденції до глобальної інтеграції, зростає необхідність поглиблення участі України в міжнародних зв'язках. Політика державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України повинна бути спрямована на подальше покращення системи методів її здійснення, зокрема і шляхом вдосконалення законодавчої бази, адже саме удосконалення нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності стає все більш актуальним, адже комплексне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах є необхідним [6;8].

Треба вказати, що важливим завданням державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є підтримка та сприяння розвитку інноваційних галузей, орієнтованих на експорт. З цією метою слід визначити стратегічні напрями зовнішньоекономічної діяльності та інноваційні галузі, які за наявності сприятливих умов можуть сприяти вирішенню завдання інноваційного розвитку економіки, реалізації великих стратегічних ініціатив і проєктів за межами держави [4].

Приєднання українських підприємств до глобальних ланцюгів формування доданої вартості відкриває можливості для зростання технологічного рівня вітчизняної економіки, пришвидшення темпів економічного зростання, в тому числі за рахунок зростання конкурентоспроможності підприємств на міжнародному рівні.

Висновки.

Дієва система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є одним з вагомих чинників забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку нашої країни. У сфері міжнародної економічної взаємодії сьогодні зосереджені ключові можливості для вирішення завдання економічного зростання, модернізації національної економіки та переведення її на інноваційний шлях розвитку. Успішна реалізація даного напрямку потребує максимального використання потенціалу міжнародного економічного співробітництва, зокрема і за допомогою системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Подальший розвиток цієї системи повинен відбуватися на основі впровадження цілого комплексу організаційно-правових та технічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах подальшої інтеграції України у світову економічну систему.

Слід наголосити, що в процесі зовнішньоекономічної діяльності відбувається узгодження інтересів її суб'єктів на всіх рівнях. Система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності характеризується залежністю від зовнішніх чинників, піддається впливу економічних, геополітичних, соціальних змін, а реалізація регуляторної політики відбувається як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні.

Можна визначити наступні пріоритети державної політики у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності: забезпечення необхідних умов для досягнення стратегічних цілей України у міжнародній економіці та підвищення ролі зовнішньоекономічної сфери у розв'язанні завдань інноваційно - орієнтованої модернізації національної економіки; формування конкурентоспроможної на світовій арені і доступної для всіх суб'єктів господарювання національної системи інститутів і інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності; подальший розвиток системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на засадах постійного відстоювання національних інтересів та інтересів вітчизняного бізнесу в процесі міжнародного економічного співробітництва з урахуванням мінливих умов зовнішнього середовища.

Список літератури.

1. Гречишкіна О.О., Ковалев А.С. Податкові інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. №8(215). С. 26-29.
2. Двигун С.М. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_11_17
3. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#n114>
4. Машков А.О. Стратегічні напрямки державного регулювання зовнішньо-економічної діяльності України в умовах інноваційного розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_11_15
5. Платонова І.О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 125-129.
6. Стеценко Ж. В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Економічний Вісник НТУУ «КПІ»*. 2010. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/145>
7. Титаренко Л.М. Міжнародна економічна політика України: сучасні виклики та перспективи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 22. С. 114-118.
8. Топольницька Т.Б. Напрями підвищення дієвості механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств цементної галузі України. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7783> (дата звернення: 01.02.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.67
9. Халецька А.А. Підходи до системи державного управління зовнішньою торгівлею. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_7

References.

1. Grechishkina, O.O. and Kovalev, A.S. (2014), "Tax instruments for regulating foreign economic activity in Ukraine", *Visnyk Shkhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dallya*, vol. 8 (215), pp. 26-29.
2. Dvyhun, S.M. (2011), "Development of mechanisms of state regulation of foreign economic activity of Ukraine", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, [Online], vol. 11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_11_17 (Accessed 29 January 2021).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#n114> (Accessed 27 January 2021).
4. Mashkov, A.O. (2012), "Strategic directions of state regulation of foreign economic activity of Ukraine in the conditions of innovative development", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, [Online], vol. 11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_11_15 (Accessed 19 January 2021).
5. Platonova, I. (2020), "Theoretical fundamentals of mechanisms of state regulation of foreign economic activity", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 13-14, pp. 125–129. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.13-14.125
6. Stetsenko, Zh.V. (2010), "State regulation of foreign economic activity in Ukraine", *Ekonomichnyy Visnyk NTUU «KPI»*. [Online], available at: <http://economy.kpi.ua/uk/node/145> (Accessed 20 January 2021).
7. Tytarenko, L.M. (2018), "International economic policy of Ukraine: current challenges and prospects", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 22, pp. 114-118.
8. Topolnytska, T. (2020), "Ways of improving efficiency of regulation mechanism of foreign economic activity of ukrainian cement industry enterprises", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7783> (Accessed 03 Feb 2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.67
9. Khaletska, A.A. (2012), "Approaches to the system of state management of foreign trade", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_7 (Accessed 01 Feb 2021)

Стаття надійшла до редакції 17.02.2021 р.